
Ryszard Kowalczyk¹

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-0597-1493

Życie społeczno-polityczne w Polsce w uwarunkowaniach terytorialnych regionu i sporu kulturowego na tle roli mediów w demokratycznym społeczeństwie obywatelskim (wybrane zagadnienia w źródłowym kontekście)

Wstęp

W tym szczególnym kontekście społeczno-politycznym i kulturowym jednocześnie warto najpierw zwrócić uwagę na zjawisko swoistej erozji idei formalnej władzy publicznej i politycznej (pisano również o erozji funkcji państwa, które w wielu obszarach nie jest już monopolistą, Kaczmarek 2005: 14). Współczesna władza wydaje się dzielić swoimi kompetencjami z różnymi postaciami władzy nieformalnej, także na poziomie lokalnym i regionalnym.

Jak stwierdził Zbigniew Blok

w ostatnich latach wyraźnie przyspieszyło zarówno tempo erozji klasycznej władzy formalnej, jak i dynamika kreowania władzy nieformalnej, bezpodmiotowej, często niewidocznej, która jako taka nie musi już zabiegać o legitymizację,

¹ ryszard.kowalczyk@amu.edu.pl; rkowalczyk@wnpid.amu.edu.pl.

a co najwyżej o swą skuteczność. Ten rodzaj władzy bardzo różni się od westfalskiego modelu władzy i dlatego zarezerwowano dla niego nową nazwę „władztwo”, „governance”. Władztwo definiujemy jako zdolność do skutecznego wywoływania określonych zdarzeń bez posiadania formalnego, prawnego tytułu do wydawania poleceń. Władztwo oznacza też, że to władza państwowa ze swą hierarchiczną strukturą, korzystająca z prawa do obligatoryjnej regulacji, zmienia się i coraz więcej spraw załatwia poprzez negocjacje prowadzone przez zdecentralizowane układy płynnych sojuszy w ramach struktur sieciowych, a nie w ramach państwowych struktur pionowych (Blok 2017: 18–19).

W tych złożonych uwarunkowaniach funkcjonowania współczesnego państwa-członka Unii Europejskiej – wynikających również z oczekiwań społeczności lokalnych i regionalnych, dotyczących decentralizacji, samorządności terytorialnej i kształtowania społeczeństwa obywatelskiego – niepominięciem wzrasta kwestia społeczno-kulturowej tożsamości, stanowiącej faktycznie rdzeń świadomości każdego człowieka. Związana ona jest szczególnie mocno z konotowaną aksjologicznie i afektywnie ideą lokalnej i regionalnej „małej ojczyzny” („bliskiej ojczyzny”) oraz zindywidualizowaną tożsamością i podmiotowością własnej osoby (Gorzelak, Jałowiecki 1999: 113–136; Melnyk 2020: 57–71).

Dlatego – jak przewidywała już w 2001 roku Anna Wolff-Powęska:

Wiele wskazuje na to, iż w XXI w. państwo narodowe straci monopol na określanie tożsamości. W XIX i XX wieku państwo i naród wzajemnie się potrzebowały. Dzisiaj państwo staje się w Europie coraz bardziej organizacją administracyjną, w której ramy coraz trudniej wpisać ludzką tożsamość. Identyfikacja i formy przynależności człowieka i grup społecznych stały się w niespotykanym dotąd stopniu kwestią wolnego wyboru i własnej inicjatywy. Etniczna tożsamość była zawsze atrakcyjna, gdyż łatwo było się do niej odwoływać od wewnątrz, od zewnątrz trudno ją było natomiast zakwestionować. Na płaszczyźnie narodowej najłatwiej też skrzyknąć niezadowolonych, wyrażać tęsknoty za wielkością i dumą. Dopiero nowe doświadczenia w Europie pokazały, że żaden naród nie ponosi odpowiedzialności tylko za siebie. Aby uwolnić się od niechlubnej tradycji (narody powstawały m.in. dlatego, aby odgraniczyć się od wroga, nie zaś by integrować własną wspólnotę) oraz przezwyciężyć pozostałości komunistycznych praktyk (militaryzacja i totalizacja tożsamości, zdegradowanej głównie do lojalności), trzeba stworzyć warunki, w których identyfikacja z narodem stanie się jedną z wielu wzajemnie wzbogacających się tożsamości (Wolff-Powęska 2001: 88).

Przypomnijmy, iż w preambule do naszej Konstytucji z 1997 roku naród jest zdefiniowany jako „wszyscy obywatele Rzeczypospolitej”. W ten wyraźny sposób wskazano – twierdził Jacek Sobczak –

że pojęcie to ujmowane jest nie w kategoriach etnicznych, a w filozoficzno-społecznych i normatywnych. Tak więc konstytucyjne pojęcie Narodu Polskiego nie może być sprowadzane tylko do osób narodowości polskiej. Wynika to jednoznacznie także z treści art. 4 konstytucji. Pojęcie „narodu”, jakim posługuje się konstytucja, oznacza więc szerszą wspólnotę, a nie tylko wspólnotę kulturową bądź etniczną (Sobczak 2018: 167)².

Podobnie zresztą ujmowała tę kwestię Konstytucja marcowa z 1921 roku, gdzie obywatelstwo definiowano bez względu na płeć, pochodzenie etniczne, język, wyznanie, poglądy czy status majątkowy (art. 95-96, 109-111 ustawy z dnia 7 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej). Niemniej w późniejszym okresie w czasach tzw. sanacji i rządów pułkowników w odmienny sposób rozumiano i praktykowano ideę zarówno narodu, jak obywatelstwa i państwa, co Andrzej Ajnenkiel (1931-2015) ujął następująco:

Naród (...) jest zbiorowością historyczną, na której ciąży odpowiedzialność zarówno wobec pokoleń minionych, jak i przyszłych za losy państwa. W tym ujęciu państwo stawało się strukturą autonomiczną, więcej – nadrzędną nad bieżącymi interesami narodu, władza zaś czymś innym niż ukształtowane w wyniku decyzji wyborczych uprawnionych do tego obywateli, określone przez konstytucję organy. W ujęciu takim inaczej też kształtuje się pozycja jednostki, staje się ona częścią zbiorowości, natomiast jej uprawnienia stanowią element tej zbiorowości i są jej podporządkowane (Ajnenkiel 1984: 126-127).

Rezultatem ustrojowo-politycznym tych tendencji była Konstytucja kwietniowa z 1935 roku, podporządkowująca niejako jednostkę i życie społeczne państwu i abstrakcyjnemu dobru powszechnemu, określanemu i egzekwowanemu przez przedstawicieli państwa (Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935). Role jednostki i społeczeństwa w tym systemie politycznym uległy w porównaniu do regulacji konstytucji marcowej 1921 roku (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921) odwróceniu. Obywatele w drodze wyborów powszechnych nie mają już możliwości sprawczego ukształtowania określonego modelu życia społecznego, politycznego, gospodarczego, który odpowiada ich zmieniającym się w czasie potrzebom i oczekiwaniom oraz wyrażającym je preferencjom. Rolę tę przejmuje państwo

² Podobnie ujmował pojęcie narodu Marcelli Handelsman (1882-1945) (Handelsman 2010: 3).

(w zasadzie upartyjnione instytucje państwa i administracji państwowej oraz zespolone z nimi ugrupowania polityczne, organizacje i kościoły), które w sposób arbitralny (i autorytarny) formuje taki jego typ, jaki odpowiada wizji dobra powszechnego formułowanym przez rządzących (Majchrowski 1996; Tomasiewicz 2012). Państwo bowiem – zapisano w art. 9 Konstytucji kwietniowej – „dąży do zespolenia wszystkich obywateli w harmonijnym współdziałaniu na rzecz dobra powszechnego, a życie społeczeństwa kształtuje się w ramach państwa i w oparciu o nie” – definiowano w pkt. 1 art. 4.

Zasygnalizowane wyżej kwestie są współcześnie nie tylko niemniej ważne, lecz również trudne i złożone, albowiem w sytuacji Polski stanowią w zasadzie wyraz swoistego sporu kulturowego o charakterze wykluczającym i dwubiegunowym – polaryzacyjnym. W istocie może się on stać także źródłem dezintegracji społecznej i katalizatorem konfliktów społecznych, prowadząc do destabilizacji społeczno-politycznej i kulturowej w państwie, a także w relacjach międzynarodowych (Ciapała 2018: 77–86; Ruszkowski, Przestalski, Maranowski 2020)³.

Ten charakterystyczny antagonizm o charakterze społeczno-kulturowym i tym samym cywilizacyjnym posiada swoją historyczną podstawę w specyfice kształtowania się naszego społeczeństwa i państwa. Zasadała się ona bowiem na różnych ideowych i pragmatycznych fundamentach kultury politycznej (szerzej o kulturze politycznej Beyme 2007: 194–205; Blok 2009: 99, 100; Antoszewski, Herbut 1996: 182–184). Z jednej strony na wzorach etatyzmu i kapitalizmu państwowego⁴ oraz antydemokratyzmu i autorytaryzmu tradycjonalistyczno-konserwatywnego (bliskich wartościom i praktyce zhierarchizowanej struktury Kościoła rzymskokatolickiego oraz ideom narodowo-nacjonalistycznym, także w wymiarze szerszym słowiańskim) (Chodubski 2017: 21–30; Dawidowicz 2014: 58–69; Grzesik, Grygiel 2002: 221–236; Jajecznik 2013: 441–475; Koralewicz 1986; Koralewicz 1987; Korzeniowski 1993; Leśniczak 2020: 103–120; Lewandowski 2014; Łubiński 2018a: 291–305; Łubiński 2017: 123–153; Łubiński 2018 b; Łubiński 2019: 243–262; Maj, Maj 2007; Malendowicz 2020: 59–77; Malendowicz 2017; Bäcker, Marszałek-Kawa 2006; Szwed-Walczak 2017: 150–178. Zob. Eberhardt 2017: 190–199; Fertacz 2000; Lipski 2015; Tomasiewicz 2010: 171–220; Tyszkiewicz 2004; Tyszkiewicz 1999). Z drugiej zaś – na zasadach zachodnio-demokratycznego

³ Szerzej o aspektach ponadnarodowych i międzynarodowych oraz społeczno-kulturowych, w tym polityczno-ideologicznych współczesnego kryzysu w Polsce zob. „Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej” 2013; Dumala 2012; Kownacki 2014; Mik 2006: 221–253; Ruszkowski, Wojnicz 2013; Ruszkowski 2010; „Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej” 2020; Szeptycki 2018: 210–234; Tomaszewski 2019: 28–45.

⁴ Kapitalizm państwowy – jak pisał Krzysztof Nowakowski – „próbuję połączyć władzę państwa z władzą rynku, regulację rynkową i etatystyczną” (Nowakowski 2014: 225).

liberalizmu indywidualistyczno-egalitarnego (akcentującego praktyki indywidualnej wolności, równości, tolerancji, negocjacji, sprawiedliwości społecznej, solidarności międzyludzkiej, trójpodziału władzy, świeckości państwa) (Drozdowicz 2006: 63–69; Dulęba 2019; Kuca 2014; Manent 1994; Przybysz 2009; Rawls 2012; Sandel 2009; Tusk 1998; Skinner 2013).

Na tej podstawie wytwarzało się napięcie o charakterze konfliktogennym między demokracją w stylu zachodnim a autorytaryzmem w stylu wschodnim, które prowadziło do dezintegracji społecznej oraz fasadowości instytucji prawno-ustrojowych (Mażewski 2010). Istotę tego konfliktu społeczno-kulturowego w jego trzech koherentnych w zasadzie wymiarach: politycznym, ekonomicznym i kulturowym przedstawił Marek Ziółkowski następująco:

Wymiar polityczny przeciwstawia demokrację różnym formom autorytaryzmu politycznego, a jego bieguny to polityczna wolność i polityczny totalitaryzm. Wymiar ekonomiczny przeciwstawia wolny rynek interwencjonizmowi państwowemu, a jego bieguny to ekonomiczna wolność i ekonomiczna równość. Wymiar kulturowy zawiera opozycję wartości libertariańskich i wartości autorytarnych, a jego bieguny to wolność kulturowa, zdefiniowana przez pluralizm i tolerancję wobec różnych stylów życia oraz porządek oparty na konformizmie pionowym (wobec autorytetów) bądź na konformizmie poziomym (wobec tradycji i poglądów większości) (Ziółkowski 2003: 225; Szacki 1994; Sepczyńska 2013).

Tak ujmowany konformizm ze swej natury bywa zaprzeczeniem odwagi cywilnej, która w systemie demokratycznym jest ważną wartością społeczno-kulturową oraz pożądaną cechą zachowań obywatelskich, uwzględniających dobro zarówno indywidualne, jak i wspólne oraz poczucie odpowiedzialności (Danilecki 2020: 211–230; Bernacka 2008). Natomiast w systemie autorytarnym konformizm staje się wyuczoną koniecznością i istotą życia społeczno-politycznego, prowadząc społeczeństwo do masowej bezradności, gdzie gest jakiegokolwiek odwagi cywilnej staje się niebezpieczny tak dla jednostki, jak zbiorowości⁵.

⁵ Aleksander Sołżenicyn (1918–2008) – odnosząc się krytycznie do postawy konformizmu i zaniku odwagi cywilnej w sytuacji społeczno-politycznej ZSRR lat 70. – pisał: „Tak bez reszty utraciliśmy poczucie człowieczeństwa, że za nędzną dzisiejszą strawę oddamy wszystkie zasady, duszę, wszystkie wysiłki naszych przodków, wszystkie nadzieje naszych spadkobierców – byle tylko nie zostało zburzone nasze żałosne bytowanie. Nie ma już w nas ani hartu, ani dumy, ani serca. Nawet śmierci atomowej się nie boimy, trzeciej wojny światowej też się nie boimy (...) – boimy się tylko gestu odwagi cywilnej! Byłe się od stada nie oderwać, byleby nie zrobić samodzielnego kroku i nie ocknąć się nagle bez białej bułki, bez pieczyka gazowego i bez przepustki do Moskwy!” (Sołżenicyn 2010: 203).

O ile w systemie faktycznej demokracji konstytucyjnej instytucje prawno-ustrojowe działają zgodnie z ich powołaniem, to w konstytucjonalizmie autorytarnym otrzymują charakter pozorny. Dochodzi tutaj bowiem do „przemieszania instytucji prawnych istniejących tylko z nazwy z takimi, które rzeczywiście są egzekwowane” (Bernaczyk 2020: 25) – podkreślał Michał Bernaczyk. W tych okolicznościach zgodzić się należy z Jackiem M. Majchrowskim, który próbując zdefiniować istotę systemu autorytarnego, stwierdził, iż nie likwiduje on „instytucji demokratycznych; pozostawia je pod warunkiem, że będą bezwolne. Dotyczy to zwłaszcza parlamentu, ale także instytucji samorządowych” (Majchrowski 1997: 115).

W tych złożonych uwarunkowaniach instytucjonalno-prawnych zasadnicze wartości i normy zachodniej demokracji – w tym równość, sprawiedliwość, praworządność czy trójpodział władzy – zostają zachowane, lecz ich faktyczna rola i znaczenie społeczno-polityczne stają się iluzoryczne (Sadurski 2022; Sadurski 2020).

Sytuacja ta ma swoje odzwierciedlenie w sposobach odmiennego podejścia nie tylko do kwestii dialogu społecznego⁶ oraz poszukiwania zrozumienia wzajemnego i konsensu wśród odmiennych racji społeczno-politycznych i kulturowych, lecz również w odniesieniu do fundamentalnych rozwiązań ustrojowo-samorządowych oraz problematyki instytucjonalizacji społeczeństwa obywatelskiego i organizacji administracji publicznej (szerzej por. Czapliński 2009; Gadowska 2015; Glejt, Uziębło 2018: 393–403; Miklas 2012: 75–84; Zybała 2019: 185–205; Żurowska-Berkowicz 2014: 167–176). Wpisują się one w odwieczne – jak pisał Jan Winiecki (1938–2016) – zderzenie wyobrażeń o tym, jak funkcjonuje świat. Jest to w istocie kolizja „wyobrażeń idealistów-moralistów i wyobrażeń realistów-pragmatyków” (Winiecki 2010: 147).

Z punktu widzenia takich fundamentalnych kategorii ekonomicznych i humanistycznych, jak własność i wolność, oraz odpowiadającej im organizacja państwa i reguł prawa, każda z tych wizji „owocowała alternatywnymi ujęciami i preferencjami dla instytucji własności, wolności i państwa prawa” (Winiecki 2010: 147). W tych okolicznościach ujawniał się również niski

⁶ Zwróćmy uwagę, iż zasadniczymi cechami dialogu są (powinny być): „wymiana poglądów oraz emocji w celu wzajemnego poznania się, zrozumienia i asertywnego porozumiewania się (...), spotkanie człowieka z człowiekiem, wchodzeniem z nim w interakcję bez próby zawładnięcia, poznawanie się, zbliżenie się i wzajemne zrozumienie. Jest właściwy komunikacji asertywnej, ma charakter empatyczny, emotywny i syntoniczny. Skuteczność dialogu zależy od przestrzegania określonych reguł postępowania. Są to: zasada dobrej woli, zasada podmiotowego traktowania partnera dialogu, zasada wstępnego założenia, że partner dialogu może mieć rację, zasada krytyki i obrony, zasada cierpliwego i uważnego słuchania, zasada wiarygodności, zasada uzasadniania, zasada wzajemnego obdarzania się życzliwością, otwartością i sprawiedliwością. Właściwie prowadzony dialog buduje ład społeczny i moralny” (cyt. za Struzik 2013: 34–38).

poziom kultury politycznej oraz zasadniczego dla jej jakości dyskursu publicznego (Gołębiowski 2004). Jego niedomagania polegały w szczególności na tym, że „ujawnionych różnic i rozbieżności nie jest w stanie negocjować ani asymilować” (Gąciarz, Bartkowski 2012: 199) – twierdzili Barbara Gąciarz i Jerzy Bartkowski.

W kontekście idei regionu i lokalności oraz regionalizmu i samorządności terytorialnej podniósł ten problem na progu lat 90. XX wieku Bronisław Gołębiowski (1933–2019), podkreślając:

Stary spór o model demokracji: przedstawicielsko-parlamentarna, nawet z atrybutem prezydenckości, czy też samorządowo-lokalna – z atrybutem kulturowym regionalnej więzi – trwa. Jest to problem globalny, choć ma tysiące, a może nawet setki tysięcy odmian w dzisiejszym świecie. Uniwersalizm problemu nie przeczy jego regionalnym korzeniom (Gołębiowski 1992: 3).

Na poziomie lokalnym bowiem występują problemy, które później z różną siłą ujawniają się na wyższych poziomach społeczno-politycznej i terytorialnej organizacji państwa oraz w odpowiadających im organizacjach i systemach prawno-instytucjonalnych.

O tym zjawisku pisali na początku przeobrażeń systemowych Polski pod koniec lat 80. XX wieku Bohdan Jałowiecki i Grzegorz Gorzelak:

Lokalizm jest więc w Polsce nie tylko alternatywną koncepcją rozwoju, ale przede wszystkim potrzebą chwili. Bez rozbudzenia postaw lokalnych nie może być bowiem mowy o odbudowaniu więzi społecznych decydujących o istnieniu obywatelskiego społeczeństwa. Zadanie to jednak nie jest bynajmniej łatwe (Jałowiecki, Gorzelak 1990: 7).

Nie eliminuje ono bowiem napięcia intelektualnego, jakie zawsze bodaj występuje między zwolennikami demokratycznego społeczeństwa tolerancyjnego i otwartego oraz jego ideowymi i politycznymi przeciwnikami, którzy kładą nacisk na unifikującą, zhierarchizowaną i scentralizowaną strukturę organizacji i zarządzania państwem oraz specyficznie (homogenicznie) rozumianą wspólnotę narodową (i na ogół religijną) oraz społeczno-ideową (A. Chmielewski 2001; Kula 2003).

Ten charakterystyczny – ideowo-pragmatyczny i polityczny oraz społeczno-kulturowy – podział w społeczeństwie polskim zarysowywał się wyraźnie już pod koniec lat 90. XX wieku (Cześnik, Grabowska 2017: 9–43). Jego istotę opisywali socjologowie Krystyna Janicka i Kazimierz Słomczyński następująco:

narastająca różnica między zwycięzcami transformacji – do których należy zaliczyć przede wszystkim przedsiębiorców, menedżerów i ekspertów, a tymi, którzy relatywnie przegrali, jest podstawowym „pęknięciem” w strukturze społecznej nie tylko z powodu bezwzględnej wielkości, ale także dysfunkcjonalności. Ta dysfunkcjonalność objawia się wycofaniem społecznym znacznych segmentów struktury społecznej (Słomczyński, Janicka 2005: 169; Jarosz, Kozak 2016; Wesołowski, Janicka, Słomczyński 2017).

Z powodu względnie dużej liczebności tego segmentu społecznego jego znaczenie polityczne jest ogromne. Wskazuje się również na jego podatność na hasła i praktyki antydemokratyczne (Kupczak 2011: 65–74), co stanowi także jedną z wyraźnych różnic międzypokoleniowych. Jak zauważyli bowiem Paweł Ruszkowski, Andrzej Przestalski i Paweł Matuszewski: „klasy nowego typu, powstałe w wyniku transformacji lat 90., charakteryzuje wyższy poziom akceptacji rządów demokratycznych niż klasy starego typu” (Ruszkowski, Przestalski, Matuszewski 2018: 58).

Niekorzystne zmiany postaw obserwuje się również w środowisku wydawców i dziennikarzy – przypominających niekiedy specjalistów od *public relations* (Furman 2009; Olędzki 2013: 59–71; Ossowski 2009: 81–95; Flis 2007; Olędzki 2011; Wojcik 2009) – oraz w relacjach między systemem medialnym i systemem politycznym, gdzie występują niepokojące dla demokracji zjawiska, między innymi paralelizm partyjno-medialny (Dobek-Ostrowska 2010: 13–27) – odzwierciedlający aktualny podział (polaryzację, bipolaryzację) na scenie politycznej oraz powiązania między światem polityki i mediami (Kowalczyk 2004; Mielczarek 2018; Piechocki 2012: 147–163; Sanecka-Tyczyńska 2015: 99–114; Szot 2020: 157–177).

Jak pisał Bogusław Nierenberg:

Współczesny rynek polskich mediów charakteryzuje się wysokim stopniem paralelizmu politycznego, odnoszącego się nie tylko do mediów publicznych. Także rola państwa w systemie medialnym wydaje się być znacząca. To sprawia, że nasz system medialny, wedle kryteriów zaproponowanych przez Hallina i Manciniego, należałoby zaliczyć do modelu spolaryzowanego pluralizmu, charakterystycznego dla europejskich krajów śródziemnomorskich (Nierenberg 2011: 61).

Na szeroką skalę występują w nim praktyki zaangażowania politycznego i stronniczości politycznej mediów (Bartoszewicz, Gołębiowski 2021: 55–80; Furman 2015: 176–190; Kolczyński 2017: 33–47; Olechowska 2017: 107–130), gdzie z jednej strony pojawia się „faworyzowanie i wzmacnianie, z drugiej zaś krytykowanie i osłabianie stanowiska (poglądów) lub któregoś z uczestników życia politycznego” (Dobek-Ostrowska 2011: 70) – podkreślała

Bogusława Dobek-Ostrowska. Odzwierciedlają się w niej również rozmaite formy ideologicznie motywowanej autocenzury czy wręcz cenzury medialno-politycznej – jakże niebezpiecznej dla rozwoju systemu demokratycznego i społeczeństwa obywatelskiego oraz mediów publicznych (Dworak, Jethon, Jędrzejewski, Krajewski, Luft, Tazowski 2019; Gołębiowski 2018; Klepka 2018: 189–203; Mocek 2017: 33–60).

Zwróćmy uwagę, iż wśród najmłodszego pokolenia dziennikarzy, którzy wyrosli w okresie transformacji, zauważa się zmniejszone – w odróżnieniu od pokolenia, które rozpoczynało karierę na początku przeobrażeń ustrojowo-politycznych lat 90. XX wieku – zainteresowanie pełnieniem jakże ważnej z punktu widzenia demokracji roli *watchdoga*, czyli „psa stróżującego”, kontrolującego sferę polityczną i publiczną oraz stojącego z definicji po stronie i w obronie wolności i demokracji (Stępińska, Jurga-Wosik, Adamczewska, Narożna, Secler 2017: 127–141).

Te szczytne obowiązki prasy podniesiono już w jednym z opracowań encyklopedycznych końca XIX wieku, pisząc, iż prasa

wywierała w ogóle wpływ bardzo doniosły w kierunku dodatnim, była łącznikiem ludzi myślących, roznosicielką wielkich myśli wśród społeczeństw, owym siewcą, który rzuca dobre nasienie, informatorką każdej pracy, nawoływaczem do uczciwej roboty, kontrolerem pracy społecznej, regulatorem życia państwowego i społecznego (Leixner 1895: 338).

W zadziwiająco trafny sposób – niemniej idealistyczny czy wręcz utopijny – systemowe miejsce oraz rolę i zadania „wolnej prasy” w państwie (w domyśle socjalistycznym) ujmował Karol Marks (1818–1883):

Rządzący i rządzieni jednakowo potrzebują trzeciego czynnika, który jest czynnikiem politycznym, lecz nie urzędowym, a zatem nie wychodzi z założeń biurokratycznych, czynnika, który ma zarazem charakter obywatelski, nie będąc bezpośrednio związany z interesami prywatnymi i ich potrzebami. Tym uzupełniającym czynnikiem, obdarzonym głową działacza politycznego i sercem obywatela, jest wolna prasa. W obrębie prasy rządzący i rządzieni mają jednakową możliwość wzajemnego krytykowania swoich zasad i postulatów, ale już nie w ramach jakiegoś stosunku subordynacji, lecz na prawach równości obywatelskiej, występując już nie jako osoby, lecz jako siły intelektualne, jako obrońcy różnych argumentów rozumu. W tej samej mierze w jakiej „wolna prasa” jest wytworem opinii publicznej, tworzy ona też opinię publiczną (Marks, Engels 1960: 186).

Jak podkreślał Tomasz Goban-Klas:

Niezależność prasy jest wstępnym warunkiem odgrywania przez nią w imieniu społeczeństwa roli „watchdoga”, czyli psa – wartownika, nadzorującego rząd i wielki biznes, pilnującego interesu publicznego. Wolne media nie mogą się bać bogatych i potężnych osób i organizacji, powinny śmiało angażować się w kontrowersyjne i żywe debaty polityczne. Prawo prasy do bycia „nieodpowiedzialną” znaczy brak pokory wobec władzy, prywatności i obyczajności, ma rozbijać układ bogactwa i władzy. Jest prawem głoszenia, że król często bywa nagi (Goban-Klas 2001: 160).

Media bowiem w ramach doktryny społecznej odpowiedzialności⁷ – podobnie do polityki publicznej i biznesu (Khovrak 2017: 391–401; „Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)” 2017). – mają określone prawem zobowiązania społeczno-kulturowe. Ich fundamentem jest prawdziwe odzwierciedlanie rzeczywistości oraz obrona standardów demokratyczno-obywatelskich, w tym dobrych praktyk komunikowania społecznego i politycznego. A także walka z wszelkimi przejawami łamania prawa i praworządności oraz zasad współżycia społecznego, w tym zasady domniemania niewinności (Bransztetel 2006: 46–54; Kmiecik, Skrzypowicz 2002: 94–97; Kowalczyk 2012: 9–29; Kozłowski 2001; Miarczyński 2013: 335–349; Poznańska 2012; „Psycholog za kratami. Rozmowa Stanisława Sierpowskiego z Lechosławem Gapikiem” 2020).

W obszarze zainteresowania mediów i dziennikarzy jednak często kategorię służby społecznej i dobra wspólnego wypiera wyrażana materialnie kategoria interesu i biznesu. A granice etyki mediów i etyki dziennikarskiej oraz profesjonalizmu dziennikarskiego są przekraczane na różne sposoby (Adamczyk 2010: 123–147; Gruchoła 2010: 106–124; Hofman 2017: 743–759; Kononiuk 2013; Kreft 2016; Łydek-Kawa 2017: 649–671; Sobczak, Skrzypczak 2014; Siezieniewska 2014; Skuza, Modzelewska, Szeluga-Romańska 2019: 79–95; Szot 2013; Szuba, Sztuba 2020: 323–345). Konkurencyjny rynek „wymusza na wydawcach/nadawcach zachowania niezgodne z dziennikarską etyką i obowiązującymi przepisami prawa. Zasadne wydaje się więc stwierdzenie o bezwzględności i odhumanizowaniu mediów w dążeniu do generowania zysków za wszelką cenę” (Różycka, Świętanowska 2016: 128) – zwracały uwagę Magda Różycka i Agnieszka Świętanowska w kontekście zjawiska tabloidyizacji mediów.

Mając na uwadze powyższe zastrzeżenia, należy szczególnie podkreślić, iż media powinny podlegać wieloaspektowej i systematycznej kontroli

⁷ Jak pisał Tomasz Goban-Klas: „wzorcem wiarygodnego dziennikarstwa były założenia Komisji Hutchinsa (1948 USA) ujęte w doktrynie społecznej odpowiedzialności prasy: «Prawdziwe, pełne, inteligentne sprawozdanie ze zdarzeń dnia w ujęciu, które czyni je zrozumiałymi; w tym celu należy oddzielać fakty od opinii i przedstawiać różne strony dyskutowanych problemów»” (Goban-Klas 2013: 317).

społecznej, „stały się bowiem pierwszą i najważniejszą władzą” (Czapnik 2017: 778) – twierdził Sławomir Czapnik w nawiązaniu do krytycznych poglądów Bronisława Łagowskiego o ich roli i znaczeniu dla demokracji (Łagowski 2007; Łagowski 1994; Łagowski 2008; Łagowski 1997). Współczesne bowiem aż nadto upolitycznione (a raczej tendencyjne politycznie czy stronnictwo upartyjnione) media zbliżają się niebezpiecznie do roli podmiotów *public relations*, gdzie „w warunkach niskiej partycypacji publicznej i niskiej jakości demokracji *public relations* jest narzędziem symbolicznej kontroli obywateli czy też po prostu rodzajem propagandy” (Kocoń 2013: 87; Sobiesiak-Penszko, Kopka-Piątek 2022) – zwracał uwagę Paweł Kocoń.

Przestrzegano przed tym ukierunkowaniem politycznym, ideologizacją, propagandyzmem i stronnictwością prasy już w XIX wieku, pisząc:

Większość ludzi, można powiedzieć przeważna większość, nie nawykła do myślenia i nie może sobie własnego sądu sformułować; wszystko, co szlachetne, mało dostępne szerszemu kołu. Stąd też prasa z wielką łatwością szerzyła myśli błędne, wolności i szczęściu narodów przeciwne, które jednak znajdowały grunt nader podatny. Im bardziej prasa wzmacniała się w siły i potężniała, tem liczniejszą stawała się liczba najętych pismaków, którzy ofiarowali zdolności swoje – więcej dającemu. Najniżej stała pod tym względem prasa za czasów Napoleońskich; poza ludźmi, broniącymi interesów narodu uczciwie, kupiła się zawsze gromada służalców, wytwarzających taką opinię, jaką im kazano. Na początku dziesiątka naszego stulecia polityczne dziennikarstwo odznaczało się brakiem charakterów, co dowodzi najlepiej, że wszelkie pogwałcenie narodowego ducha i usiłowań i tu oddziaływa uniemożliwiając (Leixner 1895: 338).

Podsumowanie

Zasygnalizowane zagadnienia wydają się istotne z perspektywy oczekiwanego przez większość polskiego społeczeństwa obywatelskiego sposobu organizowania i praktyki życia społeczno-politycznego, które odpowiadają jego demokratycznym wartościom i aspiracjom. Nadzieje te jednak wpisują się w krąg tradycyjnego i długowiecznego w zasadzie sporu społeczno-kulturowego między demokracją i autorytaryzmem oraz decentralizacją i centralizacją. Ważną rolę w tym sporze pełnią media, w tym również media lokalne i regionalne. Dlatego od ich odpowiedzialności zależy również jakość demokracji obywatelskiej i życia społeczno-politycznego w Polsce.

Bibliografia

- Adamczyk Wojciech. 2010. *Medialna fikcja: deformacje rzeczywistości w dziennikarskich publikacjach*. W *Media dawne i współczesne*, t. V, Bogumiła Kosmanowa (red.). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Ajnenkiel Andrzej. 1984. *Konstytucje Drugiej Rzeczypospolitej*. W *Polska niepodległa 1918–1939*, Janusz Żarnowski (red.), 101–137. Wrocław: Ossolineum.
- Antoszewski Andrzej, Ryszard Herbut (red.). 1996. *Leksykon politologii*. Wrocław: Alta 2.
- Bartoszewicz Mateusz, Filip Gołębiewski. 2021. „Paradoks opłacalności. Stronniczość polityczna na polskim rynku medialnym – próba syntezy”. *Zarządzanie Mediami* 9 (1): 55–80.
- Bernacka Ryszarda Ewa. 2008. *Niezależni i ulegli. Studia o nonkonformizmie*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Bernaczyk Michał. 2020. „Idea konstytucjonalizmu w państwach demokratycznych i autorytarnych”. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem* 42 (3): 7–27.
- Beyme Klaus von. 2007. *Współczesne teorie polityczne*, Jerzy Łoziński (przeł.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. 2013. *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa: Biuro Bezpieczeństwa Narodowego.
- Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. 2020. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020*. Warszawa: Biuro Bezpieczeństwa Narodowego.
- Błok Zbigniew. 2009. *O polityczności, polityce i politologii*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Błok Zbigniew. 2017. *Erozja władzy państwa narodowego*. W *Współczesne oblicza władzy politycznej. Wybrane zagadnienia*, Marcin Rachwał (red.), 9–19. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Bransztetel Monika. 2006. „Zasada domniemania niewinności a media”. *Prokuratura i Prawo* 9: 46–54.
- Chmielewski Adam. 2001. *Spółczeństwo otwarte czy wspólnota? Filozoficzne i moralne podstawy nowoczesnego liberalizmu oraz jego krytyka we współczesnej filozofii społecznej*. Wrocław: Arboretum.
- Chodubski Andrzej. 2017. *Reżim autorytarny jako model sprawowania władzy politycznej*. W *Współczesne oblicza władzy politycznej: wybrane zagadnienia*, Marcin Rachwał (red.), 21–30. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Ciapała Jerzy. 2018. *Kilka uwag o doktrynalnych uwarunkowaniach aktualnego kryzysu ustrojowo-politycznego w Polsce*. W *Dookoła Wojtek... Księga Pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi*, Ryszard Balicki, Mariusz Jabłoński (red.), 77–86. Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
- Czapliński Przemysław. 2009. *Polska do wymiany. Późna nowoczesność i nasze wielkie narracje*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Czapnik Sławomir. 2017. „Groźne i stronnicze: środki masowego przekazu w myśli Bronisława Łagowskiego”. *Zeszyty Prasoznawcze* 4 (232): 760–778.

- Cześnik Mikołaj, Mirosława Grabowska. 2017. „Popękane polskie społeczeństwo jako pole badawcze – dane, fakty, mity”. *Przegląd Socjologiczny* 66 (3): 9–43.
- Danilecki Tomasz. 2020. „Między nonkonformizmem a konformizmem, czyli o podstawach sprzeciwu wobec systemu autorytarnego na przykładzie życiorysów przywódców rolniczej «Solidarności»”. *Studia Podlaskie* 28: 211–230.
- Dawidowicz Aneta. 2014. „Narodowe Odrodzenie Polski. Oblicze ideowe nacjonalistycznej partii politycznej”. *Polityka i Społeczeństwo* 3: 58–69.
- Dobek-Ostrowska Bogusława. 2010. „System partyjny a media w Polsce – zależności i relacje”. *Studia Medioznawcze* 2 (41): 13–26.
- Dobek-Ostrowska Bogusława. 2011. *Polski system medialny na rozdrożu. Media w polityce, polityka w mediach*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Drozdowicz Zbigniew. 2006. *Liberalne wartości i ich wrogowie*. W *Europa wspólnych wartości* t. 3, Zbigniew Drozdowicz, Michał Iwaszkiewicz (red.), 63–69. Poznań: Wyższa Szkoła Umiejętności Społecznych.
- Dulęba Łukasz. *Przemiany ideologii liberalizmu społecznego*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Janusza Wiśniewskiego i dr hab. Marcina Rachwała na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Poznań.
- Dumała Hanna. 2012. *Transnarodowe sieci terytorialne w Europie*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Dworak Jan i in. 2019. *Raport. Media publiczne 2015–2019: Studium upadku. I co dalej?* Warszawa: Instytut Bronisława Komorowskiego.
- Eberhardt Piotr. 2017. „Polskie Imperium Słowiańskie według map Stanisława Wendeckera z 1939 r. i Konfederacji Narodu z 1941 r.”. *Studia Geohistorica* 5: 190–199.
- Fertacz Sylwester. 2000. *Polska myśl słowiańska w okresie drugiej wojny światowej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Flis Jarosław. 2007. *Samorządowe public relations*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Furman Wojciech. 2009. *Dominacja czy porozumienie? Związki między dziennikarstwem a public relations*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Furman Wojciech. 2015. „Czy można odróżnić działania public relations od stronniczego dziennikarstwa?”. *Zeszyty Prasoznawcze* 1: 176–190.
- Gadowska Kaja. 2015. *Dysfunkcje administracji. Służba cywilna w perspektywie neoinstytucjonalnej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gąciarz Barbara, Jerzy Bartkowski. 2012. *Samorząd a rozwój. Instytucje, obywatele, podmiotowość*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Glejt Paulina, Piotr Piotr. 2018. *Kilka uwag o „nowych” instrumentach partycypacji mieszkańców na poziomie samorządowym*. W *Dookoła Wojtek... Księga Pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi*, Ryszard Balicki, Mariusz Jabłoński (red.), 393–403. Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
- Goban-Klas Tomasz. 2001. *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia i Internetu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Goban-Klas Tomasz. 2013. „Zarządzanie jakością w dziennikarstwie – kłopot, mrzonka czy konieczność?”. *Zarządzanie w Kulturze* 14 (4): 315–321.
- Gołębiowski Filip. 2018. *Media pod lupą. Analiza przekazów medialnych z roku 2018*. Toruń: Instytut Dyskursu i Dialogu.
- Gołębiowski Bronisław. 1992. „Społeczności regionalne i lokalne jako podłoże demokracji wprowadzenie do VI edycji «Zeszytów Naukowych» OTN”. *Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego* 6: 3–5.
- Gołębiowski Bronisław (red.). 2004. *Kultura polityczna Polaków*. Łomża: Oficyna Wydawnicza Stopka.
- Gorzela Grzegorz, Bohdan Jałowiecki. 1999. *Regionalizm a centralizacja w tradycji, postawach i instytucjach polskich*. W *Społeczeństwo polskie w perspektywie członkostwa w Unii Europejskiej*, Janusz Mucha (red.), 113–136. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Gruchola Małgorzata. 2010. *Służba społeczna czy biznes? – granice etyki dziennikarskiej*. W *Granice w kulturze*, Andrzej Radomski, Radosław Bomba (red.), 106–124. Lublin: Wydawnictwo Portalu Wiedza i Edukacja.
- Grzesik Artur, Paweł Grygiel. 2002. „Tradycjonalizm moralny jako składnik eurorealizmu”. *Poznańskie Studia Teologiczne* 13: 221–236.
- Handelsman Marcei. 2010. *Historyka*, oprac. Piotr Węcowski. Warszawa: Wydawnictwo Neriton.
- Hofman Iwona. 2017. „Dziennikarstwo poważne w wydaniu księdza Adama Bonieckiego”. *Zeszyty Prasoznawcze* 4 (232): 743–759.
- Jajecznik Konrad. 2013. *Wizje Europy w polskiej myśli nacjonalistycznej po 1989 roku*. W *Europejskie inspiracje myśli politycznej w Polsce od XIX do XXI wieku. Recepcja – kontynuacja – interpretacja*, Ewa Maj, Aneta Dawidowicz, Łukasz Lewkowicz, Anna Szwed-Walczak (red.), 441–475. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Jałowiecki Bohdan, Grzegorz Gorzelak. 1990. *Przedmowa*. W *Strategie władz lokalnych*, Jerzy Bartkowski, Andrzej Kowalczyk, Paweł Swianiewicz (red.), 5–13. Warszawa: Wydawnictwo Programu CPBP 09.8.
- Jarosz Maria, Marek W. Kozak. 2016. *Poza systemem. Instytucje i społeczeństwo*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Kaczmarek Tomasz. 2005. *Struktury terytorialno-administracyjne i ich reformy w krajach europejskich*. Poznań: Wydawnictwo naukowe UAM.
- Khovrak Inna. 2017. „Odpowiedzialność społeczna jako strategia przywództwa przedsiębiorstwa na rynku”. *Zarządzanie Publiczne* 3: 391–401.
- Klepka Rafał. 2018. *Medialna stronniczość polityczna jako nowa forma cenzury: przypadek Wiadomości TVP*. W *Cenzuro, wróć? Mechanizmy ograniczania wolności słowa w Polsce po 1990 roku*, Zbigniew Romek, Kamila Kamińska-Chełminiak (red.), 189–203. Pułtusk: Oficyna Wydawnicza.
- Kmiecik Romuald, Edward Skrętowicz. 2002. *Proces karny. Część ogólna*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Kocoń Paweł. 2013. „Public relations w przestrzeni społecznej”. *Zarządzanie Publiczne* 1 (21): 79–89.

- Kolczyński Mariusz. 2017. „Stronniczość mediów w bipolarnym środowisku politycznym. Tygodnik «Polityka» w kampaniach wyborczych 2015 roku”. *Polityka i Społeczeństwo* 1: 33–47.
- Kononiuk Tadeusz. 2013. *Profesjonalizacja w dziennikarstwie. Między modernizmem a nowoczesnością*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. z wstępem prof. dra Jakuba Szalla. 1924. Lwów: Spółka Wydawnicza „Vita”.
- Koralewicz Jadwiga. 1986. *Autorytaryzm społeczeństwa polskiego w 1984 r. W Polacy '84: dynamika konfliktu i konsensusu: raport z badań*. Cz. 1, *Społeczne wymiary kryzysu i konfliktu*, Władysław Adamski, Krzysztof Jasiewicz, Andrzej Rychard (red.), 391–457. Warszawa: Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Koralewicz Jadwiga. 1987. *Autorytaryzm, lęk, konformizm. Analiza społeczeństwa polskiego końca lat 80-tych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Korzeniowski Krzysztof. 1993. *Orientacja demokratyczna vs. autorytarna w społeczeństwie polskim*. W *Wartości i postawy społeczne Polaków a przemiany systemowe: szkice z psychologii politycznej*, Janusz Reykowski (red.), 129–154. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Kowalczyk Ryszard. 2004. *Między polityką a dziennikarstwem. Szkice politologiczno-prasoznawcze*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kowalczyk Ryszard. 2012. *Problemy i dobre praktyki komunikowania społecznego*. W *Etyka w mediach*, vol. 9, Ryszard Kowalczyk, Witold Machura (red.), 9–29. Poznań–Opole: Wydawnictwo Naukowe Scriptorium.
- Kownacki Tomasz. 2014. *Legitymizowanie systemu politycznego Unii Europejskiej*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Kozłowski Paweł. 2001. *Szukanie demokracji*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Kreft Jan. 2016. *Koniec dziennikarstwa, jakie znamy. Agregacja w mediach*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kuca Grzegorz. 2014. *Zasada podziału władzy w Konstytucji RP z 1997 roku*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Kula Marcin. 2003. *Religiopodobny komunizm*. Kraków: Nomos.
- Kupczak Gracjan. 2011. „Masy Zbuntowane wobec zasady demokratycznej”. *Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM* 1: 65–74.
- Leixner Otto von. 1895. *Wiek XIX. Obraz ważniejszych wypadków na tle cywilizacji w dziedzinie historii, sztuki, nauki, przemysłu i polityki*, t. 1. Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Leśniczak Rafał. 2020. „Patriotyzm, homofobia i nietolerancja a wizerunek społeczności LGBT+ w polskich tygodnikach katolickich w kontekście marszów równości w 2019 r.”. *Zeszyty Prasoznawcze* 3: 103–120.
- Lewandowski Michał. 2014. *Na szlaku idei. Nacjonalizm Narodowego Odrodzenia Polski w świetle publikacji pisma „Szczerbiec”*. Warszawa: Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych.
- Lipski Jan Józef. 2015. *Idea Katolickiego Państwa Narodu Polskiego. Zarys ideologii ONR Falanga*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.

- Łagowski Bronisław. 1994. *Liberalna kontrrewolucja*. Warszawa: Centrum im. Adama Smitha.
- Łagowski Bronisław. 1997. *Szkice antyspołeczne*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Łagowski Bronisław. 2007. *Duch i bezduszość III Rzeczypospolitej. Rozważania*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- Łagowski Bronisław. 2008. *Pochwała politycznej bierności*. Elbląg: Sprawy Polityczne.
- Łubiński Paweł. 2017. *Elementy chrześcijańskiego ustroju społecznego w programie partii politycznej Ruch Narodowy*. W *Naród w służbie Kościoła, Kościół w służbie narodu. Więzy, relacje i zależności w XX i XXI wieku*, Paweł Łubiński (red.), 123–153. Kraków–Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II – Katedra Pedagogiki Katolickiej.
- Łubiński Paweł. 2018a. *Bezpieczeństwo państwa w kontekście koncepcji suwerenności politycznej współczesnych środowisk narodowych w Polsce*. W *Refleksje o przeszłości, spojrzenie na współczesność. Monografia poświęcona Profesorowi Sergiuszowi Wasiciu z okazji 60-letniego jubileuszu i 35-lecia pracy zawodowej*, 104–109. Kraków: Drukarnia Styl Anna Dura.
- Łubiński Paweł. 2018b. *Naród, nacjonalizm i ruch narodowy z perspektywy politologicznej*. Katowice: Jan Zimny.
- Łubiński Paweł. 2019. *Zarys koncepcji nowego ładu w okresie transformacji ustrojowej Stronnictwa Ludowo-Narodowego i Przymierza Ludowo-Narodowego*. W *Stany nadzwyczajne jako trwałe elementy bezpieczeństwa państwa. Od historycznych rozważań do współczesnych rozwiązań*, Sabina Sanetra-Półgrabia, Paweł Skorut (red.), 243–262. Kraków: Wydawnictwo Arcana.
- Łydek-Kawa Iwona. 2017. „Warsztatowe zmiany w dziennikarstwie warunkowane wpływem nowych mediów w świetle badań empirycznych”. *Zeszyty Prasoznawcze* 3: 659–671.
- Maj Czesław, Ewa Maj. 2007. *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce 1989–2001*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Majchrowski Jacek Maria. 1996. *Stanisław Car – polska koncepcja autorytaryzmu*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Majchrowski Jacek Maria. 1997. *Autorytaryzm*. W *Słownik historii doktryn politycznych*, t. 1: A–C, Michał Jaskólski (red.). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Malendowicz Paweł. 2017. *W drodze do władzy... Nacjonalistyczne projekty państw Europy XXI wieku*. Bydgoszcz: Wąbrzeskie Zakłady Graficzne.
- Malendowicz Paweł. 2020. „Symptomy antydemokratyzmu w myśli politycznej i aktywności partii radykalnie nacjonalistycznych w Europie na początku XXI wieku. Analiza wybranych przykładów”. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem* 42 (1): 59–77.
- Manent Pierre. 1994. *Intelektualna historia liberalizmu*, Marian Miszański (przeł.). Kraków: Arcana.
- Marks Karol, Engels Fryderyk. 1960. *Dzieła*, t. 1. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Mażewski Lech. 2010. *Posttotalitarny autorytaryzm PRL 1956–1989. Analiza ustrojowopolityczna*. Biała Podlaska: Arte; Warszawa: Klub Zachowawczo-Monarchistyczny.

- Melnyk Marek. 2020. *Aksjologia małej ojczyzny w społeczno-kulturowej przestrzeni ojczyzny wielkiej*. W *XI Kongres Stowarzyszeń Regionalnych, Legnica 23–25 IX 2018. Materiały i dokumenty*, Stefan Bednarek, Robert Różycki (red.), 57–71. Wrocław: Dolnośląskie Towarzystwo Regionalne.
- Miarczyński Michał. 2013. „Zasada domniemania niewinności i jej realizacja w polskiej prasie”. *Zeszyty Prasoznawcze* 56 (3 [215]) : 335–349.
- Mielczarek Tomasz. 2018. *Tygodniki opinii w zmieniającej się rzeczywistości*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- Mik Cezary. 2006. „Status władz lokalnych i regionalnych państw członkowskich Unii Europejskiej w świetle prawa wspólnotowego”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2: 221–252.
- Miklas Michał. 2012. *Nierówność w działaniach komunikacyjnych – deliberacja a wykluczenie*. W *Równość w życiu publicznym*, Władysław Zuziak, Joanna Mysona Byrska (red.), 75–85. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II.
- Ministerstwo Rozwoju. 2017. *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju, Departament Strategii Rozwoju.
- Mocek Stanisław. 2017. „Władza i media. Dyskurs polityczny wokół mediów publicznych w Polsce”. *Zoon Politikon* 8: 33–60.
- Nierenberg Bogusław. 2011. *Zarządzanie mediami. Ujęcie systemowe*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Nowakowski Krzysztof. 2014. „Kapitalizm państwowy jako dylemat praktyczny i teoretyczny”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 76 (1): 225–239.
- Olechowska Paulina. 2017. „Stopień stronniczości polskich dzienników ogólnoinformacyjnych (wybrane wyznaczniki)”. *Political Preferences* 16: 107–130.
- Olędzki Jerzy (red.). 2011. *Public relations we współczesnym świecie: między służbą organizacji i społeczeństwem*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Olędzki Jerzy. 2013. „Czy PR-owcy zagrażają dziennikarstwu? Związki public relations z media agenda setting”. *Zeszyty Prasoznawcze* 56 (1): 59–71.
- Ossowski Szymon. 2009. „Dziennikarz versus specjalista ds. public relations – toksyczny związek czy małżeństwo z rozsądku?”. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* 4: 81–95.
- Piechocki Marcin. 2012. „Dziennikarze i politycy. Blisko, coraz bliżej”. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* 2: 147–163.
- Poznańska Anna. 2012. *Komunikacja medialna a sfera publiczna. Szanse i zagrożenia*. Jelenia Góra: Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa.
- Przybysz Piotr. 2009. *Modele teoretyczne we współczesnej filozofii politycznej liberalizmu*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Psycholog za kratami. Rozmowa Stanisława Sierpowskiego z Lechosławem Gapikiem. Leszno 2020. Dostęp 22 czerwca 2022. <https://feniks2018.pl/publikacje.html>.
- Rawls John. 2012. *Liberalizm polityczny*, Adam Romaniuk (przeł.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Różycka Magda, Agnieszka Świętanowska. 2016. „Wybrane aspekty prawne tabloidyzacji mediów. Ochrona wizerunku osób powszechnie znanych”. *Zarządzanie Mediami* 4 (2): 113–129.
- Ruszkowski Janusz. 2010. *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Ruszkowski Paweł, Andrzej Przestalski, Paweł Matuszewski. 2018. „Zmiana ustrojowa w Polsce w latach 2015–2017 w perspektywie zróżnicowania klasowo-warstwowego”. *Przegląd Socjologiczny* 67 (2): 35–63.
- Ruszkowski Paweł, Andrzej Przestalski, Paweł Maranowski. 2020. *Polaryzacja światopoglądowa społeczeństwa polskiego a klasy i warstwy społeczne*. Warszawa: Collegium Civitas Press.
- Ruszkowski Janusz, Luiza Wojnicz (red.). 2013. *Multi-level Governance w Unii Europejskiej*. Szczecin: Instytut Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego; Warszawa: Instytut Europeistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Sadurski Wojciech. 2020. *Polski kryzys konstytucyjny*. Łódź: Fundacja Liberté!
- Sadurski Wojciech. 2022. *Demokracja na czarną godzinę*. Kraków: Wydawnictwo Austeria.
- Sandel Michael. 2009. *Liberalizm a granice sprawiedliwości*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Sanecka-Tyczyńska Joanna. 2015. „Ocena III Rzeczypospolitej – płaszczyzna polaryzacji współczesnej polskiej sceny politycznej”. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica* 14: 99–114.
- Sepczyńska Dorota. 2013. *Libertarianizm. Mało znane dzieje pojęcia zakończone próbą definicji*. Olsztyn: Instytut Filozofii. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.
- Siezieniewska Katarzyna. 2014. *Zawód dziennikarza w obliczu konwergencji mediów*, rozprawa doktorska. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych.
- Skinner Quentin. 2013. *Wolność przed liberalizmem*, Agata Czarnecka (przeł.). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Skuza Sebastian, Anna Modzelewska, Marta Szeluga-Romańska. 2019. „Profesjonalizacja zawodu dziennikarza w obliczu konwergencji mediów”. *Zarządzanie Mediami* 7 (2): 79–95.
- Słomczyński Kazimierz, Katarzyna Janicka. 2005. *Pęknięta struktura społeczeństwa polskiego*. W: *Polska, ale jaka?*, Maria Jarosz (red.), 162–184. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Sobczak Jacek. 2018. *Tożsamość narodowa jako zagadnienie konstytucyjne*. W: *Dookoła Wojtek... Księga Pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi*, Ryszard Balicki, Mariusz Jabłoński (red.), 165–174. Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
- Sobczak Jacek, Jędrzej Skrzypczak (red.). 2014. *O profesjonalizacji dziennikarstwa*. Opole: Scriptorium Wydawnictwo Naukowe.
- Sobiesiak-Penszko Paulina, Małgorzata Kopka-Piątek. 2022. *Szaleńcy spod szyldu agend klimatycznych. Dezinformacja i propaganda w sprawach zmiany klimatu*

- i polityki klimatycznej. Raport z monitoringu mediów. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Sołżenicyn Aleksander. 2010. „Życ bez kłamstwa!”. *Wolność i Solidarność* 1: 203–205.
- Stępińska Agnieszka, Ewa Jurga-Wosik, Kinga Adamczewska, Dominika Narożna, Bartłomiej Secler. 2017. „Postawy polskich dziennikarzy wobec aktorów politycznych: badania empiryczne”. *Przegląd Politologiczny* 1: 127–141.
- Struzik Zdzisław, Krystyna Chałas. 2013. *Mały słownik aksjologiczny*. Warszawa: Instytut Papieża Jana Pawła II.
- Szacki Jerzy. 1994. *Liberalizm po komunizmie*. Warszawa: Znak.
- Szeptycki Andrzej. 2018. Rola pamięci historycznej we współczesnych stosunkach polsko-ukraińskich. W *Refleksje o przeszłości, spojrzenie na współczesność*. Monografia poświęcona Profesorowi Sergiuszowi Wasiucie z okazji 60-letniego Jubileuszu i 35-lecia pracy zawodowej, 210–234. Kraków: Drukarnia Styl Anna Dura.
- Szot Lucyna. 2013. *Dziennikarze mediów lokalnych. Pomiędzy profesjonalizmem a koniecznością przetrwania*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Szot Lucyna. 2020. „Między wolnością a upolitycznieniem mediów publicznych”. *Przegląd Politologiczny* 25 (2): 157–177.
- Szuba Tadeusz, Danuta Sztuba. 2020. „Czwarta władza jako forma niewidzialnej ręki Adama Smitha na platformie mediów elektronicznych – jej natura, struktura i oczekiwana siła”. *Zarządzanie Mediami* 8 (4): 323–345.
- Szwed-Walczak Anna. 2017. *Partia Ruch Narodowy – historia organizacji politycznej. W Nowe partie i ruchy polityczne. Praktyka i idea współczesnych demokracji*, Katarzyna Walecka, Kinga Wojtas (red.), 159–178. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.
- Tomasiewicz Jarosław. 2010. *Narodowe Odrodzenie Polski i jego wizja „Katolickiego Państwa Narodu Polskiego” jako uwspółcześniona wersja narodowego radykalizmu*. W *Polityka – religia – etos*, Bogumił Grott (red.), 171–220. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Tomasiewicz Jarosław. 2012. *Naprawa czy zniszczenie demokracji? Tendencje autorytarne i profaszystowskie w polskiej myśli politycznej 1921–1935*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Tomaszewski Krzysztof. 2019. „Krytyka modelu rządzenia Unii Europejskiej w kontekście kryzysu procesu integracji”. *Studia Politologiczne* 53 (28–45).
- Tusk Donald. 1998. *Idee gdańskiego liberalizmu*. Gdańsk: Fundacja Liberałów.
- Tyszkiewicz Adrian. 2004. *Obóz Wielkiej Polski w Małopolsce 1926–1933*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Tyszkiewicz Jakub. 1999. *Edmund Romer i projekt Federacji Słowian Zachodnich*. W *Idee Europy i Polska w XIX i XX wieku. Księga ofiarowana dr Adolfowi Juzwence, dyrektorowi Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, z okazji 60-lecia urodzin, Janusz Degler i in.*, (red.), 157–165. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum.
- Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 roku (Dz.U. nr 30, poz. 227).
- Ustawa z dnia 7 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. nr 44, poz. 267).

- Wesołowski Włodzimierz, Krystyna Janicka, Kazimierz Słomczyński (red.). 2017. *Strukturalizacja społeczeństwa polskiego. Ewolucja paradygmatu*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Winiecki Jan. 2010. „Odwieczne zderzenie wyobrażeń o tym, jak funkcjonuje świat. Kontrast wizji i proponowanych instytucji”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 72 (3): 147–164.
- Wojcik Krystyna. 2009. *Public relations. Wiarygodny dialog z otoczeniem*, Warszawa: Placet.
- Wolff-Powęska Anna. 2001. *Europa – państwo narodowe – region. Możliwości i granice identyfikacji u progu XXI wieku. W Oblicza europejskiej tożsamości*, Renata Suchocka (red.). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa.
- Ziółkowski Marek. 2003. „«Uniwersalne wartości» a regionalne doświadczenia (Europa Środkowa wobec współczesnych debat o wartościach i celach rozwoju)”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 3: 217–232.
- Zybała Andrzej. 2019. „Kulturowe źródła konfliktu politycznego w Polsce”. *Przegląd Socjologiczny* 68 (3): 185–205.
- Żurowska-Berkowicz Aleksandra. 2014. „Być obywatelem – rozważania na temat rozwoju polskiego społeczeństwa obywatelskiego”. *Studia Edukacyjne* 31: 167–175.

Streszczenie

Autor w swobodnej formie eseju poruszył wybrane zagadnienia życia społeczno-politycznego we współczesnej Polsce, które osadził w uwarunkowaniach terytorialnych regionu oraz swoistego i uniwersalnego w zasadzie sporu kulturowego. Badaną problematykę próbowano osadzić również na tle roli mediów w demokratycznym społeczeństwie obywatelskim.

Socio-political life in Poland in the context of the region's territorial conditions and cultural disputes against the background of the role of the media in a democratic civil society (selected issues in the source context)

Summary

In a free-form essay, the author explores selected issues of socio-political life in contemporary Poland, placing them within the region's territorial context and a unique and essentially universal cultural dispute. He also attempts to contextualize the issues explored within the context of the role of the media in a democratic civil society.

Słowa kluczowe: życie społeczno-polityczne, społeczeństwo obywatelskie, region, media

Keywords: socio-political life, civil society, region, media.